

Míg Konc király ül trónusán

Farsangi multságok

Ma, a modern, iparosodott társadalmak – a huszadik s huszonegyedik század – emberének a nyári szabadság és a karácsony jelenti a szusszanatnyi lélegzethez jutást, a kilépést a mindennapok taposómalmából. A korábbi korokban a farsangé volt ez a főszerep.

A földművességhez kötődő életforma szervesen igazodott a természet rendjéhez. A tavaszi szántástól, vetéstől a nyári aratáson át szüretig s a késő őszi földmunkákig mindig akadt számos feladat. Megpihenni, mulatozni, erőt gyűjteni a vidéki embereknek csak a téli hónapok maradtak. Január 6-án, a Vízkereszttel véget ért a karácsonyi ünnepkör, s kezdetét vette az az időszak, amelynek időnként fékevesztett, de mindenképpen közösségépítő szórakozásai fölött többnyire még az egyház is szemet hunyt. A húsvétvasárnapot megelőző negyvennapos böjt kezdetéig: húshagyókeddig, hamvazószerdáig így tájanként és koronként is a legváltozatosabb szórakozások járták. Közülük nem egy népszokás – a gyökereiket őrző és kereső közösségeknek hála – manapság is él, újra-, illetve újjáéled.

Magyarországon a XX. század közepéig a legtöbb *esküvőt* – falun pedig szinte mindet – a farsang idején tartották. Nyáron, dologidőben erre is kevésbé szánhattak volna időt. A párválasztás és a közösségi rendezvények a szabadabb udvarlás lehetőségét is meghozták.

A *farsangi menet*ekben sem nehéz felfedezni ezt a hagyományréteget. A *dőrejárás* és *bohócjárás* igen elterjedt szokás volt. Fialat legények öltöttek állatmaszkokat és egyéb jelmezt, s menyasszonynak, vőlegénynek, vőfélynak, papnak beöltözött legénytársaikat kísérték zeneszóval végig a falun. Az útjukba kerülő lányok arcát, sikongatásaik ellenére bekormozták, mondván, hogy az megvédi őket a rontástól. A lányok ügyesen térültek-fordultak, s mindvégig azon mesterkedtek, hogy ábrázatukra a nekik leginkább tetsző felvonuló ujjairól kerüljön korom. Nagy szegény volt eladó sorban túl sokáig kormozatlan sétatifikálni.

Arra is akadt számos példa, hogy a farsang egy adott napján a lányok és asszonyok bújtak maskarákba, s járták végig köszönteni a falut. Elkapták az útjukba került, s a menekülő ifjakat, véneket. Liszttel bekenték, majd fakéssel borotválták meg lefogott áldozataikat. Még a kocsmába is szabad bevonulásuk volt ilyenkor. (Az említett intézményben a férfiak már nagy tarisznyával várták a támadást. Az eljárásért úton-útfélen, de még a kocsmaházban is pénzzel vagy étellemmel kellett fizetniük.) Volt hely, ahol letört jégcsapokkal zajlott ez a „*megberetválás*”. Nagy becse lett annak a legénynek, akiről a lányok „hét

bőrt is lehúztak”, azaz többször is a beretvájuk alá került. Lappadt tarisznyájuk jelezte a sikert.

Néhány vidéken valóságos borotválás járt. A ház asszonya, legidősebb lánya borotválta meg a család férfitagjait, különösen azokat, akiknek „legénytoll pelyhedzett az állán”. A borotvakés letétele után, bizony nekik is le kellett szurkolniuk némi összegre, amit aztán az asszonyok által tartott falusi nagy kicsapongásra, a *macskabálra*, illetve a lányok vasárnapja multságaira fordítottak. (Az asszonyok rendszerint farsang utolsó vasárnapján, a lányok az utolsó előttin, vagy húshagyókedden jártak össze. Salgótarján környékén *ördögglagzinak* nevezték az egyes házaknál összejött 10-15 asszony külön multságait, melynek idejére az érintett férjurak közös *búfelejtést* rendeztek.)

A *lányok vasárnapján* szoknyás csapatok (ezúttal valódi, párta alá teremtettek) vonulásával kezdődött a reggel. Kezükben nyársat tartva, énekelve mondtak afféle „varázsrigmusokat” jó- vagy rosszkívánatokat a házaknál, aszerint, hogy mennyi szalonnát, kolbászt tűztek (tűztek-e) a nyársukra. Az összegyűjtött zsákmány a táncmultságon került elfogyasztásra. Erre a bálra a lányok hívták meg a legényeket, s saját meghívottjuk kalapjának felpántlikázásáról is ők gondoskodtak. Valóságos verseny dúlt közöttük, ki tud szebb kalapbokrétaival büszkélkedni. Mindebből a legények is érthettek.

A népszerű *rabjáratás*, *rabhordás* is a pénz- és elemózsiaszerzést szolgálta. Néhány lánkra vert „rab-bal” jártak ilyenkor zeneszóra a fiúk az utcákat, s be-betértek a házakba is. Este a *táncházban* a „bíró” tréfás vádbeszéde után elítélte a foglyokat, majd „lefejezték” őket. (Levették az addig néma vádszerelők álorcáit.) A segítségükkel összegyűjtött pénz a zenekarnak jutott, az étkeket pedig itt is a táncolók tették magukévá. Bírósági tárgyalást idéző tréfás jelenetsorokat egyébként Csallóköztől a Dél-Tiszántúlig, Felvidéktől Erdélyig sok helyen rögzítettek.

A *kapuugrók* is házhoz mentek. Hólapáttal a vállukon jártak párosával kaputól kapuig. Természetesen a szívükhöz legközelebb álló lány portáján kezdve a sort. Először ellapátolták a havat a bejárat elől. Bekopogtak-dörömböltek, de nem volt szokás beengedni őket. Ezért egyikük bakot tartott, másikuk meg átugrott a kapun. Amikor már az ajtón kocogtatott, azt már megnyitották az illető számára, hogy szabadon bekormozza a család lányait. Nemcsak az eladósorba került leányzó, hanem a családfő is éberesen várta az eseményt. Számára is sokat jelentett, mely legények érkeznek meg az elsők között, s egyáltalán, mikor érkezik meg az első kapuugró.

Némely észak-magyarországi területen a farsang utolsó vasárnapja előtti *kövércsütörtök* volt a mulatozás első napja. A legények a muzsikussal járták végig a falu utcáit. Minden lányos ház előtt megálltak, táncra keltek, és a benti lányokat is megtáncoltatták. Az ezért kapott pénz náluk is a muzsikuskat gyarapította, a későbbi táncmulatozások költségeit fedezte. Többnyire az a legény kérte elsőként a szemrevaló teremést a táncra, aki jó előre kinézte magának, s ebbéli tervében csapattársait is sikerült meggyőzni.

A legismertebb hazai farsangi alakoskodás, a fálarcos, birkabundás, hangkereplős mohácsi *busójárás* egy sokác hagyomány továbbélése. Úgy tartja a – történelmileg kevésbé igazolható – néphit, hogy egy így beöltözött alkalmi különítmény a XVII. század derekán elriasztotta a törököket a környékről. Ördögöknek hitték a busókat, s fejvesztve menekültek előlük. Sikerük nyomán lett aztán visszatérő farsangi esemény az egykori haditettből. A szokás első írásos nyoma 1783-ból származik. A horvátországi Dubosevicán egyébként csaknem ugyanilyen külsőségekkel vonul a farsangi menet. A női nem bekormozása és a lármázás mindkét helyszínen a felvonulás elmaradhatatlan velejárói. A másutt is megsokkolt *farsangi zajkeltésről* úgy tartja a szóbeszéd, hogy segítségével elűzhető az ártó szellemek.

Az Őrségben és környékén meghonosodott *pelyvázás* mindennél beszédesebb vallomás volt. A farsang egyik éjjelén a maga portájától pelyvával szórta fel az utat a kiszemelt lány kapujáig az a legény, aki szemet vetett rá. Reggelente kíváncsian lesték, merre visz a pelyvaút. Sokat mondott, ha többfelé, ahogyan az is, ha sehová se. Ez igazán komoly aggodalomra adhatott okot.

A táncmulatságokat, a *batyus-* és *morzsabálokat*, a *fonóban* tartott mesés és zenés összejöveteleket elegendőnek tartották az új ismeretségek megkötésére, az udvarlók kiválasztására, megtartására. A városi bálokon a *virágos társválasztás* és a *leányválasz* is ezt a célt szolgálta. Minden legény csak egy szál gomblyukvirággal érkezhettek, s minden lány csak egyet fogadhatott el, s tűzhetett a ruhájára. Amíg volt virágos legény és virágtalan lány, egymást kellett keressek a táncra. A leányválasz során a hajadonok kérhették fel a legényeket táncra, s a fiúkat is szégyenpír égette, ha nem akadt kérőjük. Visszautasítani nem volt szabad a táncra hívó lányokat. A húshagyókedd esti falusi táncmulatságokon a lányok tűztek kendőt, csokrétát a kiválasztottjukra. Ezzel tették nyilvánvalóvá, hogy innentől jegyben járnak.

Aki mindezek ellenére sem lépett előre azt a falu hibásnak tartotta, feltéve, ha a gyengébb nemhez tartozott. Csakis őket okolták. Azoknak a lányoknak, akiket a böjtölőig nem vezettek oltárhoz, vagy nem jegyeztek el, számos helyen csúnya megaláztatás jutott osztályrészül. Ezek egyike volt a *rönkhúzás*, amikor egy súlyos rönköt húztak a pártában szorultakkal végig a falun. Szatmárban *kongóztak*, azaz hangosan kicsúfolták a magukra maradt le-

ányokat. Az Alföldön, de más tájegységünkön is *szűzgulyahajtást* rendeztek. Kolompot kötöttek a férjhez nem ment s el nem jegyzett lányok derekára, majd sűrű ostorcsattogatás közepette kihajtották őket a faluból. „Kinek van eladó lánya, hajtsa ki a szűzgulyába!” kiáltották a hoppon maradt – feleséghez, jegykendőhöz nem jutott – legények. Megálltak minden háznál, ahol asszonynak való lány maradt.

Ahol egyetlen esküvő sem esett, *álesküvőt*, *mókalakodalmat* tartottak, pótolandó a hiányt. Ilyenkor egy, a falu vénei által kijelölt, vagy önként jelentkező párt parentált össze az álpap. A „lakodalom” ételeit, a zenészek bérét, s más költségeket is a helybeliek, a „meghívott vendégek” állták. Minden az eredeti forgatókönyv szerint zajlott a kéretéstől a menyasszonytáncig. Híre járta annak is, hogy néhány kényszerített hamis mátkapár – a falu nagyobb dícsőségére – egy-két éven belül valóban egybekelt. Több helyen *fenyőlakodalom*nak nevezték a műesküvőt. A legidősebb pártában maradt lányt és egy tizenhat éves fiút tereltek a szabadtéri oltárhoz. A fiút Fenyő Pista (Jóska, Bandi) fedőnéven, néhol fenyőnek is öltöztetve, adták férjül a megszegényített leányzóhoz. Nem kellett igaz férj, kaptál fenyőtuskót! – gúnyolódtak rajta.

Mindezekkel – igaz, szörnyen kegyetlenül – a házassági késztetést és hajlandóságot igyekeztek biztosítani a következő farsang idejére. Fontos előkészítő ceremónia volt a *legényavatás*, a *céhesítés* is, melynek során – jó kis iddogálással egybekötve – a település legidősebb férfilakosa, házassulásra alkalmassá (a következő farsang társkeresőjévé) nyilvánította a tizennyolcadik évüket betöltött ifjakat.

A farsang másik központi hagyományköre az étkezéssel függött (függ) össze. A bőséges evés-iváshoz a decemberi disznóvágás, a pálinkafőzés és az újbóri érés utáni időszak kellő alapot teremtett. A nagy és társas falatozások a hosszú böjt éhkoppja előtt, indokoltan voltak elválaszthatatlanok az események forgatagától. Különösen az utolsó három napra eső farsangfarki mulatozások jelentettek étkezési tobzódást. Inkább a has fakadjon, mint valami megmaradjon! – emlegették Zalában. Mifelénk a megváltás és feltámadás ünnepe, a húsvét is a hús újbóli szabad fogyasztásáról kapta a nevét. Ez jól jelzi eleink pákosztosságát, az étkezés szabadsága iránt megnyilvánuló általános ácsingózás fokát.

Égész Európában, így a Kárpát-medencében is ismert hagyomány volt a farsangi és böjti napok képviselőjét megvívni egymással. Nagy közönség előtt zajlott a jelmezes, mókás, eszem-iszommal egybekötött párviadal. Magyarországon *Konc királynak* és *Cibere vajdának* nevezték a két tusakodó csatahőst. Vízkeresztkor mindig az előbbi, húshagyókedden pedig az utóbbi győzött, jelképül a beköszöntő új korszaknak.

Édességből is több került ilyenkor az asztalra. Ez volt a *fánkseason*. Szalagfánk, rózsafánk, csöröge, marca, túró- és almafánk – térségenként más-más változat volt a kelendő. Farsangkor *hosszú tésztát*

főztek a húslevesbe, hogy nagyra nőjön a kender. (A farsangi mulatságban is ezért kellett nagyokat ugrani. Helye volt minden *ugratás*nak.) Fánkot is azért kellett enni, hogy féreg ne járja majd a vetést, csúszó (azaz kígyó) ne marja meg az állatokat és a háznépet. Minél többet és bővebben ettek ezeken a napokon, annál gazdagabb termést reméltek.

A hamvazószerdáig megmaradt ételeket a rákövetkező – sokféle a *zabáló*-, *torkos*-, vagy *tobzódócsü-törtök* névvel illetett – napon még elfogyaszthatták.

A *tavaszwárással*, *tavaszsürgetéssel* összefüggő események adják a farsangünnep harmadik rétegét. Az első lejegyzett maskarások még halottas menetet utánozva vonultak. Szokásuk a Székelyföldön, de Zemplénben is megmaradt, csak a *tél temetése* értelmét vette magára. A falu határára kikísért – a telet, hideget, sötétséget magába záró – koporsót egyes helyeken eltemetik, másutt felgyújtják. Utána azon-

ban annak rendje és módja szerint megülik – mintha kedves lett volna a szívüknek – a friss halott zenés, evéses, táncos torát.

A szalmabábok, *kiszebábok* végzete is ez az időszak. Felöltöztetett alakjuk a telet jelképezi, de magán viseli a kórságokat is. Ezért kellő ünnepélyességgel a falun kívül kell a folyóba, tóba, szakadékba, tűzbe vetni őket, hogy velük együtt mihamarabb véget érjen a tél is, s elmúljanak minden nyavalyák.

Húshagyókedden éjjeli tizenegy órakor véget ért a farsang. Csak addig volt engedélyezve a tánc, a mulatozás, a zene. A némaságra parancsolt muzsika okán, másnap zajlott le – ahol volt ilyen – a cigányzenekarok jelképes *bőgőtemetése*.

Azután, Shakespeare-rel szólva: a többi néma csend... Negyven napra Cibere vajdáé lett a hatalom.

-hegedús-

Busó

Teppert Ferenc
felvétele

**Házaló busók
Mohácson**

Teppert Éva felvételei

